

ITÄMEREN PIIRIN AREAALILINGVISTIikkaA

Östen Dahl ja Maria Koptjevskaja-Tamm (toim.) *Circum-Baltic languages. Volume I: Past and present.* ISBN 90272-3057-9. *Volume II: Grammar and typology.* ISBN 90272-3059-5. Yhteensä 761 s. Amsterdam: John Benjamins 2001.

Tukholman yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen professorit Östen Dahl ja Maria Koptjevskaja-Tamm ovat koonneet mittavan ja kunnianhimoisen englanninkielisen artikkelikokoelman Itämerta ympäröivistä kielistä. Kokoelmassa on lyhyt johdanto ja 23 artikkelia, yhteensä mahdattavat 761 sivua. Sivumäärä jakautuu kahdeksi niteeksi, joille on annettu alaotsikoiksi *Past and present* ja *Grammar and typology*. Teos on 1990-luvulla toimineen Tukholman yliopiston projektin »Language typology around the Baltic Sea» aikaansaannos. Ainoa palkattu työntekijä oli Koptjevskaja-Tamm, mutta projekti loi laajan kon-

taktiverkoston Itämeren piirin kielten tutkijoihin ja sai näin aikaan tämän julkaisun. Kirjoittajina on edustava joukko alansa erikoistuntijoita miltei kaikista Itämeren maista ja vähän muualtakin.

Dahlin ja Koptjevskaja-Tammin tavoitteena on saada selvyyttä siihen, löytyykö Itämeren piiristä areaalisia kielenpiirteitä, mitä ne mahdollisesti olisivat ja millaisten kontaktivaikutusten tuloksena ne olisivat syntyneet. He haluavat harjoittaa nimenomaan areaalilingvistiikkaa, jonka yhdeksi tavoitteeksi he määrittelevät täydellisen — niin synkronisen kuin diakronisenkin — dokumentaation valitun alueen kielistä.

Tämä tarkoittaa, että vertailtavaksi ei oteta vain näiden kielten standardimuotoja vaan myös monia eri varieteetteja. He katsovat tyypillisen kielitypologisen tutkimuksen olevan liian karkeaa ja yleistävän liikaa. Areaalilingvistiikassaan he haluavat silti ottaa huomioon myös typologisen näkökulman. He pitävät silmällä sitä, mitä maailman eri kielten kieliopillisista piirteistä tiedetään yleensä: siis mikä on yleistä ja mikä poikkeuksellista. Samoin he haluavat verrata Itämeren piirin kieliä (joita nimitän tästä lähtien IP-kieliksi) muun Euroopan kielisiin ja nimenomaan eurooppalaisiin keskivertokieliin (ns. *standard average European* -kieliin)¹, joiden tyyppiedustajia ovat romaaniset ja germaanisets kielet.

Areaalilingvistiikan Dahl ja Koptjevskaja-Tamm sanovat olevan keino päästä irti partikularismista, joka on heidän mukaansa ollut erityisen vahvaa balttilaisessa ja itämerensuomalaisessa filologiassa. Teoksen yksi tarkoitus on heidän mukaansa sillan rakentaminen suomalais-ugrilaisien kielten ja indoeurooppalaisen kielten tutkimuksen välille. Erityisesti heidän tarkastelunsa alaisina ovat kaikki väitteet, joissa IP-kielten on katsottu muodostavan kieliliiton (*Sprachbund*).

Vaikka Itämeren piirin aluetta ei ihan tarkkaan voi rajata, Dahl ja Koptjevskaja-Tamm katsovat IP-kieliksi seuraavat: (alaja ylä-) saksa, skandinaavisets kielet lukuun ottamatta islantia, balttilaisets kielet, slaavilaisista kielistä venäjä, valkovenäjä, ukraina ja puola, itämerensuomalaisets kielet sekä saamen kielet ja näiden lisäksi jiddiš, karaimi, tataari ja romani.

Teoksen 23 artikkelia on jaettu kuuteen osastoon. Kuten tavallista, artikkelikokoelma on hieman epätasainen ja heterogeeninen. Jotkin artikkelit ovat katsausartikkeleja

ja jotkin taas aivan primaaritutkimusta. Käsittelem nyt nämä osastot siinä järjestyksessä kuin ne teoksessa ovat.

KATSAUKSIA ITÄMEREN PIIRIN KIELTEN NYKYISYYTEEN JA HISTORIAAN

Kokoelman ensimmäinen osasto («Survey of selected Circum-Baltic language varieties») alkaa lupaavasti: kaksi ensimmäistä artikkelia ovat samojen tekijöiden (LAIMUTE BALODE ja AXEL HOLVOET) kirjoittamia ja käsittelevät saman mallin mukaisesti ensimmäinen latviaa ja toinen liettua. Kielistä käydään läpi perustiedot: niiden puhujamäärät, historiat ja alueet, joilla niitä puhutaan. Erityisesti keskitytään eri murteisiin ja niiden äänteelliseen variaatioon. Jotakin toki kerrotaan muustakin kuin äänteistä. Erityisen mielenkiintoinen fennistille on latvian debitiiviksi kutsuttu verbinmuoto, joka muistuttaa tietyin osin suomen nesessiivirakennetta. Debitiivi on nesessiivisyyttä ilmaiseva verbinmuoto, jonka subjekti on datiivissa ja objekti nominatiivissa. Verbi itse on aina samassa muodossa eikä kongruoi subjektin mukaan.

Teoksessa on omat artikkelinsa myös Baltiassa puhutusta kaupunkivenäjämästä sekä maaseudulla puhutusta vanhauskoisten venäjämästä. Käsiteltävinä ovat ne venäjän muodot, joita Baltiassa puhuttiin ennen toista maailmansotaa. 1800-luvun Baltiassa kaupunkivenäjämä puhuivat tsaarin virkamiehet, eikä siitä ole juuri jäänyt tietoja. Perinteistä maaseudun venäjämä taas puhuttiin ja puhutaan niissä kylissä, joita vanhauskoisets venäläisets perustivat Baltiaan 1660-luvulta lähtien. Vanhauskoisets siirtyivät Venäjältä Baltiaan, koska perinteistä tapaa, jolla he harjoittivat uskontoaan, ei enää suvaittu

¹ Termi on Benjamin Lee Whorfin.

Venäjällä. Vanhauskoisten kyläyhteisöt olivat hyvin sisäänpääntäviä, ja niiden murre pysyi pitkään suhteellisen muuttumattomana. Kumpikin venäjää esittelevä artikkeli on VALERIY ČEKMONASIN käsialaa.

Čekmonasin artikkelia seuraa ANNE-CHARLOTTE RENDAHLIN Itämerta ympäröiviä ruotsin murteita käsittelevä artikkeli. Sekin keskittyy melko yksityiskohtaisesti äänneiliseen variaatioon, eikä esimerkiksi syntaktisista rakenteista mainita mitään. Sitä selittänee käytetty lähteistö, joka on valtaosin ruotsalaisen dialektologian kulta-ajalta, vuosilta 1880–1940.

Rendahlin artikkeliin asti kutakin kieltä murteineen on esitelty yksityiskohtaisesti ja perusteellisesti. Kaikki itämerensuomalaiset kielet kuitenkin tulevat fennistien harmitseksi jostakin syystä kuitatuksi vain yhdellä yleiskatsausartikkelilla. Itämerensuomalaisten kielten esittelijäksi on pestattu JOHANNA LAAKSO, joka esittelee itämerensuomalaiset kielet tiiviisti ja asiantuntevasti. Artikkelit erottuvat edellisistä edukseen siinä, että itämerensuomalaisten kielten kielipillistä rakennetta käydään läpi laajemmin kuin edellisissä artikkeleissa, joissa pääosassa on pelkkä äännerakenne. Myös historia on mukana vahvemmin kuin edeltävissä artikkeleissa.

Kun itämerensuomalaiset kielet on esitelty, kielikatsaukset päättyvät: sen paremmin puolaa kuin saksaakaan ei tässä yhteydessä käsitellä, mikä on harmillista. Olisi ollut hyvä, jos toimittajat olisivat tilanneet saman kaavan mukaan kirjoitetut ja siten helposti vertailtavat artikkelit kaikista IP-kielistä. Nyt tämä osasto jää hieman vajaaksi ja epätasapainoiseksi.

Yleiskatsausten jälkeen seuraa vain kahden artikkelin pituinen historiaosasto, »Early history of the Circum-Baltic languages», joka alkaa ÖSTEN DAHLIN lennokkaalla artikkelilla »The origin of the Scandinavian languages». Olematta varsinaises-

ti kielihistorioitsija Dahl käyttää vain järjestykseen ja noudattaa periaatetta »älä olet entisaikaan asioiden tapahtuneen eri lakien mukaisesti kuin nykyään». Näin hän päätyy kiehtovaan hypoteesiin, jonka mukaan pienissä yhteisöissä puhuttu pieniksi murteiksi hajonnut kantaskandinaavi olisi kokenut kaksi prestiisikielen yhdenmukaistavaa aaltoa. Ensimmäinen olisi saanut alkunsa tanskalaisesta Hedebyn kaupungista, joka sijaitsee Jyllannin itärannikolla lähellä Schleswigin kaupunkia nykyisen Saksan alueella. Tämä aalto olisi ajoittunut vuoden 600 jKr. tienoille, jolloin Itämerellä alettiin liikennöidä aiempaa nopeammilla kulku- ja rahtivaunoilla, nimittäin purjeveneillä. Tällöin Hedebyn seudun »tanska» olisi levinnyt laajoille alueille. Toinen skandinaavien kieliyhteisön kieltä yhdenmukaistava aalto olisi tullut myöhemmin ja sekin Tanskasta. Teoria on jännittävä mutta varmaankin vaikea todistaa oikeaksi.

Toisessa historiaosaston artikkelissa Uppsalan yliopiston fennougriistiikan professori LARS-GUNNAR LARSSON käy läpi kantasuomeen kohdistunutta balttivaikutusta. Hän pahoittelee, ettei se ole saanut vastaavaa huomiota kuin esimerkiksi germaanivaikutus. Itämerensuomen ja kantabaltin keskinäiset suhteet pitäisi tosiaankin ottaa tarkemman tarkastelun alaisiksi.

KONTAKTI-ILMIÖITÄ ITÄMEREN PIIRIN KIELISSÄ

Kolmas osasto on otsikoltaan »Contact phenomena in minor Circum-Baltic languages». Tarkasteltavina ovat karjala, karraiimi, jiddiš sekä Pohjois-Venäjällä puhuttu romani. Lisäksi mukana on artikkeli Pihkovan-Novgorodin alueen venäjän murteesta.

Nämäkin artikkelit ovat hyvin heterogeenisiä. Mielenkiintoinen ja helpollukui-

šin kielen professorin NEIL G. JACOBSIN artikkeli Itämeren piirissä puhutun jiddišin historiasta ja piirteistä. Artikkelista käy ilmi esimerkiksi, että Liettuassa puhutussa jiddišissä oli paljon lainoja liettuasta, mutta Latviassa puhutussa taas ei kovin paljon lainoja latviasta. (Helsingin jiddišistä on muuten juuri ilmestynyt väitöskirja: Muir 2004.)

Jännittävä on myös ALEKSANDR RUSAKOVIN artikkeli Pohjois-Venäjällä puhutusta romanista. Sen puhujat elävät lähinnä Pietarin esikaupungeissa. Tämä romanin variaatio on läpikotaisin venäläisvaikutteinen, ja tilanne on ollut tällainen jo pitkään. Kieli täyttää kielikuoleman 13 kriteeristä 11, mutta sen häviäminen ei vaikuta todennäköiseltä ainakaan ihan lähitulevaisuudessa: se on yhä kieli, jonka alueen romanilapset omaksuvat ensimmäisenä, ja sen käyttäjiä on 3 000–4 000. Kyse lienee siitä, että oma kieli on niin vahva etnisen ryhmäidentiteetin kantaja, että sitä ei hylätä, vaikka kaikki sen puhujat käyttävät päivittäin aktiivisesti myös toista kieltä, venäjää. Artikkelisi sisältää erittäin kiintoisaa pohdintaa siitä, mikä on koodinvaihtoa (*code switching*) ja mikä taas koodinsekoitusta (*code mixing*) sekä mikä näihin johtaa.

ÉVA ÁGNES CSATÓN artikkeli käsittelee liettuassa puhutun karaiimin kielen liettualais- ja puolalaisvaikutteita. Karaiimi kuuluu turkkilaiskieliin, ja sen puhujat, jotka tunnustavat eräänlaista juutalais-kristillistä uskontoa, siirtyivät Baltiaan Krimiltä noin 600 vuotta sitten. Kieli on sammumassa: sitä käyttää enää neljännes vain 200-henkiiseksi kutistuneesta potentiaalisesta puhujajoukosta. Tämä artikkeli on aito, joskin suppea, primaaritutkimusartikkeli. Kirjoittaja on aivan äskettäin kerännyt aineistoa karaiimin puhujilta ja tarkastelee sitä avainkäsitteenään ja -terminään koodinkopiointi (*code-copying*). Kyseessä on ilmiö, jota nimitetään myös interferenssiksi tai lainaa-

miseksi. Kaikki karaiimin puhujat puhuvat myös liettuaa, mutta monet heistä puhuvat myös puolaa ja venäjää. Näistä kielistä he nappailevat elementtejä karaiiminkieliseen puheeseensa: niin sanoja kuin myös rakennemalleja.

Karjalan kielen kontakti-ilmiöitä käsittelee suppeassa artikkelissaan skotlantilaisen St. Andrewsian yliopiston slavistiikan laitokselta STEFAN M. PUGH. Artikkelissa luodaan pinnallinen ja luettelomainen katsaus siihen, miten Venäjä on vaikuttanut karjalan leksikkoon, fonologiaan ja morfologiaan.

VALERIY ČEKMONAS on urakoinut kokoelmaan kolme artikkelia. Hänen kolmas artikkelinsa käsittelee suomalais-ugrilaista vaikutusta tietyissä luoteisvenäläisissä (Pihkovan-Novgorodin) murteissa. Niistä alkuperäiset suhuässä ja soinnilliset klusiiilit ovat hävinneet. Tämän hän arvelee olevan suomalais-ugrilaista substraattivaikutusta. Tällaisen vaikutuksen olemassaoloa ainakaan venäläiset lingvistit eivät aina ole halunneet myöntää.

KIELIOPILLISTEN KATEGORIOIDEN ILMENEMISMUOTOJA ITÄMEREN PIIRIN KIELISSÄ

Kokoelman neljännen osaston nimi on »Selected topics in the grammar of the Circum-Baltic languages». Se sisältää sekalaisen kokoelman eri kieliopillisiä ilmiöitä käsitteleviä artikkeleja.

Osaston ensimmäisessä artikkelissa balttilaiset kielet tunteva AXEL HOLVOET vertailee balttilaisten kielten ja itämerensuomalaisten kielten impersonaaleja ja passiiveja ja niiden mahdollisia yhtymäkohtia. Sekä latviassa että liettuassa on sikäli indoeurooppalaistyypinen passiivi, että se koostuu nominatiivissa olevasta patientista, apuverbistä ja partisiipista. Latviassa agentti ei ole tavallisissa passiivilauseissa

mahdollinen. Huomionarvoista on, että liettuassa agentti taas on aina mahdollinen — jopa intransitiiviverbeistä voi muodostaa passiivin. Liettuan passiivirakenteen agentti on genetiivissä, ja se on kehittynyt agentti-partisiippiytyilisestä adnominallisesta genetiivistä. Ihmetellä voi, mihin tällaista rakennetta tarvitaan. (Mihin voidaanakaan tarvita ilmaustapaa *täällä on oltu varkaiden toimesta*?) Se saakin sitten erilaisia lisämerkityksiä, esimerkiksi inferentiaalisia ja admiratiivisia. Holvoetin mukaan latvian passiivi ja nollapersoonarakenteet muistuttavat itämerensuomalaisia rakenteita, mutta liettuan eivät niinkään. Hän arvelee latvian rakenteiden taustalla olevan itämerensuomalaista vaikutusta.

Liettualaisen VYTAUTAS AMBRAZASIN artikkeli käsittelee balttilaisten kielten nominatiiviohjelmia. Ainakin minut yllätti, että infinitiivin nominatiiviohjelmi onkin paitsi itämerensuomalainen myös pohjoisvenäläinen ja balttilainen ilmiö. Näissä kielissä tiettyjen infinitiivirakenteiden objekti on nominatiivissa, hyvin samaan tapaan kuin esimerkiksi suomessa. Fennistin kannalta hyvin kiinnostavassa artikkelissaan Ambrazas päättelee, että infinitiivin nominatiiviohjelmi on ollut alun perin subjekti, mutta säilynyt nominatiivina objektiksi tulkittunakin, koska läntiset itämerensuomalaiset kielet ovat vaikuttaneet siihen suuntaan.

BERNHARD WÄLCHLI tarkastelee latvian ja liivin niin sanottuja preverbejä ja verbipartikkeleja, kummatkin pikkuelementtejä, jotka esiintyvät verbin yhteydessä, mutta syntaktisesti hieman eri tavoin, ja vaikuttavat lauseen merkitykseen, erityisesti aspektiin. Niiden tehtävä on yleensä joko imperfektivistää tai perfektivistää lauseen aspektia. Syvällisimmin tarkasteltavina ovat latvia ja liivi, jotka ovat olleet tiiviissä kontaktissa keskenään ja ovat näin baltti-itämerensuomikontaktien ytimessä. Myös viroon

ja liettuaan luodaan katsaus. Käy ilmi, että näitä lauseen preverbejä ja verbipartikkeleja on kulkeutunut erityisesti käännöslainoina kumpaankin suuntaan ja että eri kielissä on tapahtunut myös muista kielistä riippumaton paralleelikehitystä. Esimerkiksi viroon *ära*-partikkelilla on samaan tapaan käytettävät vastineet niin liivissä (*järā, jerā*) kuin latviassakin (*nost*). Tässä tapauksessa Wälchli katsoo latvian saaneen vaikutteita itämerensuomesta (koska vastaavaa ei ole liettuassa). Artikkelitarkastelee kieltenvälisestä vaikutuksesta huolellisesti ja oivaltavasti.

HELLE METSLANG on kirjoittanut kokoelman ainoan erityisesti viroa käsittelevän artikkelin. Se kuvaa sitä, miten *ära*-partikkeli on kieliohjelmistunut ilmaisemaan perfektivisyyttä. Hänen mukaansa sen käyttöönottoa ovat edistäneet loppuheiton aiheuttamat sijahomonymiat sekä saksan prefiksiverbien vaikutus. *Ära*-partikkelin tällaista käyttöä on kirjoitetussa kielessä 1900-luvulla vältelty, mutta puhutussa kielessä se on ollut suosittua. Nyt se on leviämässä myös kirjoitettuun kieleen. Tällainen direktionaalimerkityksisen partikkelin kieliohjelmistuminen perfektivisyyden ilmaisemiseksi on kieliohjelmistumisprosessina odotuksenmukainen.

BAIBA METUZĀLE-KANGEREN ja KERSTI BOIKON on tarkoitus artikkelissaan vertailla latvian ja viroon perussyntaksia. Valitettavasti artikkeli jää hieman vaikeaselkoiseksi, kun kirjoittajat eivät oikein kykene irtautumaan perinteisistä kieliohjelmistuvauksista ja kompastuvat terminologisiin eroihin kielten kuvauserinteissä.

Osaston viimeisen artikkelin on kirjoittanut SIMON CHRISTEN, ja siinä vertaillaan suomen, viroon, liettuaan ja latvian genetiiviattribuutin sijainnin vaikutusta sen tulkintaan. Christen päätyy siihen, että siinä, missä suomessa on selvästi kaksi erilaista ja erifunktioista genetiiviattribuutin paikkaa

NP:ssä, liettuassa ei näin ole. Latvia taas on jossain näiden kielten välillä.

TYOLOGINEN NÄKÖKULMA

Viidennen artikkeliosaston otsikko on »Typological perspectives», ja siinä IP-kielten tiettyjä kieliopillisia piirteitä tarkastellaankin typologisväritteisesti. Tämän osaston sisältö on kokoelman painavinta kielitieteellistä antia.

Osaston aloittaa kokoelman toinen toimittaja MARIA KOPTJEVSKAJA-TAMM artikkelilla, joka vertailee *pala tuosta kakusta ja kuppi teetä* -tyyppisiä konstruktioita IP-kielissä ja maailman kielissä yleensä. Hän nimittää näitä konstruktioita partitiivi- ja pseudopartitiivikonstruktioiksi. (Termi partitiivi ei siis ole tässä sijamuodon nimitys.) Artikkelissa käydään aluksi läpi aiempi tutkimus sekä sen sisältämä ristiriitainen ja sekava käsitteistö. Koptjevskaja-Tamm luo sitten oman selkeän ja hyvin määritellyn käsitteistönsä. Partitiivikonstruktioksi hän nimittää konstruktioita, jossa tosiaankin on kyse jonkin tietyn kokonaisuuden tietystä osasta, esimerkiksi yhdestä kupillisesta tiettyä tee-erää. Pseudopartitiivikonstruktiossa on jo liu'uttu abstraktimmalle tasolle: näissä rakenteissa osaa merkitsevä ilmaus ilmaisee ennemminkin määrää ja aine, jonka määrästä on kyse, ei ole mikään tietty määräinen paljous. Tällaisesta on kyse esimerkiksi lauseessa *Join kupin teetä*.

Tällaisen rakenteen kieliopillistuminen voi lähteä lauseista, joissa vain sanotaan otettavan jokin osuus jostakin kokonaisuudesta, kuten lauseessa *Hän leikkasi palan kakusta*. Tällöin tuo kokonaisuus merkitään tyypillisesti separatiivisella sijalla, jos sellainen kielessä on. Sana *pala* on lauseessa finiittiverbin objekti ja *kakusta* taas verbiä määrittävä adverbiaali. Vähitellen *pala kakusta* aletaankin hahmottaa omaksi koko-

naisuudekseen. Tällöin separatiivisijan merkityksen separatiivisuus haalistuu, ja lopulta rakenne muuttuu pseudopartitiivirakenteeksi. Tällä tavalla suomessakin on käynyt.

On myös muita tapoja ilmaista tällaista partitiivisuutta. Itse asiassa nämä muut tavat ovat typologisesti yleisempiä kuin partitiivisuuden ilmaiseminen separatiivisijalla. Partitiivisuutta voidaan ilmaista pelkän jukstaposition avulla (kuten ruotsin *en kopp kaffe*) tai sitten preposition avulla (*en kopp med kaffe* tai *a cup of coffee*). Balttilaisissa kielissä on taas aiemmin ollut yksinomainen ilmaus, jossa substanssi on genetiivissä. Tämän arvellaan olevan alkuperäinen indoeurooppalainen tapa ilmaista asia.

Lopuksi Koptjevskaja-Tamm esittää mielenkiintoisen teorian siitä, että itämerensuomalaisten kielten typologisesti epätavallinen partitiivikonstruktio (ja myös partitiivisijan käyttö objektin ja subjektin sijana) on syntynyt balttilaisten kielten vaikutuksesta, niiden genetiivin käytön paralleelina. Tämäkin on asia, jota soisi selvitettävän tarkemmin. Koptjevskaja-Tammin artikkeli on kyllä kokoelman painavimpia ja hyvin kiinnostava fennistin kannalta.

Seuraava typologisesti tarkasteltava rakenne on LEON STASSENIN artikkelissa. Oudonkuuloinen otsikko »Nonverbal predication in the Circum-Baltic languages» tarkoittaa ihan yksinkertaisesti predikatiivi- ja predikatiiviadverbiaalirakenteita. Kaikille fennisteille (ja suomen kielen puhujille) on ihan tuttu ilmiö se, että nominaalisen predikoivan ilmauksen sijanvaihtelulla ilmaistaan sitä, onko ominaisuus tai rooli pysyvä vai tilapäinen (*hän on opettaja ~ opettajana*). Tämä onkin erityinen areaalinen piirre, jota esiintyy vain itämerensuomalaisissa kielissä. Itämeren alueen slaavilaisissa kielissä sekä balttilaisissa kielissä. Muissa Euroopan kielissä sitä ei juuri ole. Tätä piirrettä Stassen nimittää hieman liian

yleisluontoisella termillä kaksoiskoodaus (*double-encoding*).

Tosin taas toisella Euroopan reunalla tätä kaksoiskoodausta esiintyy: espanjassa ja baskissa sekä kelttikielissä. Näin Stassen päätyy uskottavalta tuntuvaan arvioon, että kaksoiskoodaus on ei-indoeurooppalainen (jopa esi-indoeurooppalainen) ilmiö, jonka indoeurooppalainen ekspansio on työntänyt alueensa reunoille.

Viimeinen tämän osaston artikkeli on THOMAS STOLZIN »On Circum-Baltic instrumentals: To and fro coherence», ja se käsittelee sitä, ilmaisevatko IP-kielet instrumentaalisuutta ja komitatiivisuutta keskenään samoin vai eri tavalla ja kuinka kummankin tavan välillä huojahdellaan. Komitatiivi-ilmaus on siis esimerkiksi *ystävän kanssa* ja instrumentti-ilmaus taas *haarukalla*. Tästä jo huomataan, että ainakin suomessa ne (ainakin useimmiten) ilmaistaan keskenään eri tavalla. Stolz ryhtyy testaamaan Lakoffin ja Johnsonin (1980) esittämää oletusta, että instrumentti-ilmaukset olisivat kehittyneet universaalisti komitatiivi-ilmauksista, koska ne ovat käsitteellisesti niin lähellä toisiaan (siis instrumentti-ilmaus olisi komitatiivi-ilmauksen metaforinen laajentuma). Näin on esimerkiksi englannissa ja saksassa: englannin *with*- ja saksan *mit*-prepositioita käytetään sekä komitatiivisessa että instrumentaalisessa merkityksessä.

Toisin kuin Lakoff ja Johnson olettavat, instrumentti-ilmausten kehittyminen komitatiivi-ilmauksista ei kuitenkaan ole typologisesti yleistä: yleensä instrumentaalisuutta ja komitatiivisuutta ilmaistaan eri ilmaisukeinoilla, ei samalla. IP-kielistä germaanisissa niitä ilmaistaan keskenään samalla tavalla, samoin virossa ja latviassa, mutta suomessa, puolassa ja venäjässä niitä ilmaistaan eri tavalla ja liettuassa on sekasysteemi. Stolzin mukaan on tavallista kielten kehitystä, että heilutaan systeemistä

toiseen: samalla tavalla ilmaisemisesta voidaan hitaasti siirtyä eri tavalla ilmaisemiseen ja lopulta taas takaisin.

SYNTEESI

Kuudennen ja viimeisen osaston otsikkona on yksinkertaisesti »Synthesis». Se sisältää vain yhden, KOPTJEVSKAJA-TAMMIN ja WÄLCHLIN kirjoittaman 150-sivuisen artikkelin, jonka otsikko on »The Circum-Baltic languages: An areal-typological approach». Tämä artikkeli olisi hieman laajennettuna kokonainen monografia. Se sisältää hengästyttävän määrän asiaa, joka on suurimmaksi osaksi uutta, eikä pelkästään kokoa artikkelikokoelman teemoja yhteen. Laajaa asiakokonaisuutta käsitellään varmalla ja asiantuntevalla otteella.

Koptjevskaja-Tamm ja Wälchli haluavat osoittaa, että IP-alue muodostaa omanlaisensa lingvistisen maiseman maailman kielten ja myös Euroopan kielten joukossa. Kirjoittajien mukaan IP-kielet eroavat eurooppalaisista keskivertokielistä. He joutuvat kuitenkin toteamaan, ettei sellaisia isoglosseja ole, jotka kattaisivat koko alueen. Samoin on vain vähän yhteisiä innovaatioita. Täten alue ei olekaan heistä tyypillinen kieliliittoalue. Koptjevskaja-Tammin ja Wälchlin mukaan kieliliiton käsite ei sovelu kuvaamaan Itämeren piirin kielten suhdetta toisiinsa, koska kieliliiton käsitteessä korostuvat liikaa makrokontaktit, jollaisia ei ehkä ole näiden kielten välillä ollut. Sen sijaan monenlaisia päällekkäisiä ja moneen suuntaan vaikuttaneita mikrokontakteja on varmaan ollut paljonkin. Erityisen selvästi kontaktivaikutukset näkyvät reuna-alueiden murteissa ja pienissä kielissä. Tämän takia he esittävät IP-alueen olevan niin sanottu päällekkäiskontaktivyöhyke (*contact superposition zone*).

Artikkelissa käsitellään ensin alueen historiaa pääpiirteissään ja sitten aiempi tut-

kimus, jossa alueen kieliä on vertailtu ja erilaisia kieliliittoja ehdoteltu. Ensimmäisenä IP-alueelle ehdotti kieliliittoa Jakobson (1931). Hän ehdotuksensa mukaan alueella oli tietynlainen foneettinen kieliliitto. Tähän kieliliittoon kuuluivat kielet, joissa oli tonaalinen suprasegmentaalinen fonologinen oppositio. Muitakin kieliliittoja alueelle on ehdoteltu, mutta aina aika harvojen kielenpiirteiden pohjalta.

Johdanto-osuuden jälkeen Koptjevskaja-Tamm ja Wälchli aloittavat pikamarssin 17 eri kieliopillisen piirteen läpi. He tekevät inventaarion siitä, kuinka piirteet edustuvat kussakin IP-kielessä, vertaavat kieliä eurooppalaisiin keskivertokieliin sekä siihen, mitä typologit ovat saaneet selville maailmanlaajuisesti kielistä yleensä. Näistä 17 piirteestä vain kolmea on käsitelty jo edeltävissä artikkeleissa. Käsiteltäviä piirteitä ovat muiden muassa pluraliantum -ilmaukset (*housut, häät*), äänteiden eri pituusasteet, subjektin ja objektin sijat eri lausetyypeissä, omistusrakenne, numeraalisyntaksi, passiivi ja nollapersoonailmaukset sekä sanajärjestys. Kyse ei siis ole mistään marginaalisista ilmiöistä, vaan jaksossa on valtavasti tietoa aivan keskeisistä kielioppi-ilmiöistä.

Mielenkiintoinen tiedonpalanen fennistille on esimerkiksi, että monessakin IP-kielessä tehdään totaali- ja partiaalisubjektin ja -objektin ero sijanvaihtelulla samaan tapaan kuin suomessa. Liettuassa, venäjässä ja puolassa partiaalisuutta ilmaistaan genetiivillä. Totaalisuuden ja partiaalisuuden käyttöehdot kyllä vaihtelevat sitten kielittäin. Esimerkiksi venäjässä partiaalisuuden ilmaiseminen on aika rajoittunutta. Samoin se, että objekti voi odotustenvastaisesti tietäntyyppisissä rakenteissa ollakin joskus nominatiivissa, paljastuu IP-alueella aika tavalliseksi.

Perinteisesti fennistit ovat halunneet valistaa ulkomaalaisia suomen kielen eri-

tyispiirteistä korostamalla esimerkiksi suomen erikoista tapaa ilmaista omistusta lokatiivisella rakenteella. Nyt Koptjevskaja-Tamm ja Wälchli kertovat, että *habere*-tyyppinen omistusta ilmaiseva transitiiiverbi on oikeastaan maailmanlaajuisesti harvinainen. Poikkeuksellisen yleinen se on vain Euroopassa. Se lienee innovaatio indoeurooppalaisissa kielissä, sillä perinteinen tapa ilmaista omistusta Euraasiassa on ollut vanha tuttu lokatiivimalli.

Myös numeraalirakenteiden syntaksia käsitellään, ja se osoittautuu erittäin monimutkaiseksi. Meille tuttu numeraalisyntaksin järjestelmä, jossa kieliopillisissa (nominatiivi, akkusatiivi) sijoissa numeraali on lausekkeen pääsana mutta obliikvisijoissa vain kongruoiva attribuutti, paljastuu todella erikoiseksi maailman kielten joukossa. IP-kielissä tämän järjestelmän tapaa itämerensuomalaisista ja slaavilaiskielistä. Tämä jaksos sisältää myös yksityiskohtaisen taulukon alueen kielten numeraalirakenteista.

Lopuksi Koptjevskaja-Tamm ja Wälchli pohdiskelevat, miten IP-alue voitaisiin luokitella Nicholsin (1992) aluejaon mukaisesti. Nichols jakaa kielialueet kahteen ryhmään, reuna-alueisiin ja leviämisalueisiin. Kaukasus on hyvä esimerkki reuna-alueesta (*residual zone*). Reuna-alueille on tyypillistä se, että pienellä alueella on paljon eri kielikuntiin kuuluvia kieliä, jotka ovat pysyneet kauan paikoillaan ja jotka ovat rakenteellisesti hyvinkin erilaisia. Leviämisalueilla (*spread zone*), kuten Euraasian arola, taas ei ole kovin monia eri kielikuntia eivätkä kielet ole kovin erilaisia rakenteiltaan. Kirjoittajat joutuvat toteamaan, että IP-alue ei ole ihan kumpaakaan vaan jotakin siltä väliltä.

Kokoelma on erittäin sivistävä ja avartava sellaiselle fennistille, joka ei tunne Itämeren piirin muita kieliä kuin suomea kovin syvällisesti. Kirjassa on todella sulattelemlista, sillä sen tietomäärä on valtava.

▷

Fennistille suosittelen erityisesti kokoelman viimeistä, Koptjevskaja-Tammin ja Wälchlin artikkelia sekä kaikkia balttilaisia kieliä käsitteleviä artikkeleja (Balode ja Holvoet, Holvoet sekä Ambrazas). Balttilaisista kielistä paljastuu monia kutkuttavan kiintoisia paralleleja suomen kanssa. Kaikkea esimerkiksi historiasta, kielikontakteista ja kieliopillistumisesta kiinnostuneelle fennistille relevanttia tietoa en ole voinut tässä referoida, joten suosittelen lämpimästi kokoelmaan tutustumista. Itse kuttakin kiinnostavan tiedon löytymistä helpottavat paitsi liitteenä olevat taulukot lähdeviitteineen myös nimi-, kieli- ja asiahakemistot kokoelman lopussa.

Onnistuuko kokoelma luomaan siltaa itämerensuomalaisten kielten ja alueen indoeurooppalaisten kielten tutkimuksen välille? Jokin liikkahdus siihen suuntaan tapahtuu, mutta kirjoittajiksi olisi kyllä pitänyt saada enemmän itämerensuomalaisten kielten tuntijoita. Kokoelma on siltikin erit-

täin hieno Itämeren alueen areaalilingvistiikan avaus. Toivottavasti tämä teos innostaa myös tekemään lisää Itämeren piirin areaalilingvististä tutkimusta. ■

MARI SIIROINEN

Sähköposti: *mari.siiroinen@helsinki.fi*

JAKOBSON, ROMAN 1931: Über die phonologischen Sprachbünde. – Roman Jakobson 1971: *Selected writings I: Phonological studies* s. 137–143. The Hague: Mouton.

LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

MUIR, SIMO 2004: *Yiddish in Helsinki: Study of a colonial Yiddish dialect and culture*. Helsinki: Finnish Oriental Society.

NICHOLS, JOHANNA 1992: *Linguistic diversity in space and time*. Chicago: University of Chicago Press.